

NĚMEČTÍ RYTÍŘI

DOBRÉ ZDÁNÍ

NAPSAI

DR. MILOSLAV STIEBER

V PRAZE

NÁKLADEM MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ

1921

NĚMEČTÍ RYTÍŘI

DOBŘÉ ZDÁNÍ

NAPSAL

DR. MILOSLAV STIEBER

V PRAZE

NÁKLADEM MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ

1921

DOBŘÉ ZDÁNÍ.

V ORIENTĚ, PRUSECH A V NĚMECKÉ ŘÍŠI ŘÍMSKÉ.

Německý dům, který pro chudé a nemocné jako útulek roku 1128 zřídil jerusalemský Němec, byl první počátek německého řádu. Z ochrany chudých a nemocných (*domus hospitalis beatae Mariae Theutonicorum*) vznikla vojenská obrana. Slibovali ji obzvláště němečtí šlechtici, chtějící bojovati nejen duchem, ale i tělem.¹⁾ Jerusalemský dům zanikl. Starou myšlenku zdvihli kupci z Lubeku a Brém v táboře před tvrzí Akkou a zřídili zde polní nemocnici. Když křesťanské vojsko tvrze dobylo, usídlil se německý hospitál v Akce.²⁾ Papež Celestin III. povýšil r. 1196 hospitál na řád, vzav jeho majetek ve svou ochranu a dav mu právo voliti si mistra.³⁾ Později (1199) podle vzoru Templářů potvrdil mu dělení členstva na rytíře a kněze a podle vzoru řádů hospitálních na chudé a nemocné.⁴⁾ Z chudých počátků vzmáhá se řád v Syrii a Palestině téměř ke *královské teritoriální moci*. Dovednou politikou a prostředky míru, koupí a směnou rozšiřuje své území a na něm provozuje hospodářskou politiku, která je pak i vzorem pro jeho stát v Evropě.⁵⁾ Řád nabyl mnohých statků v Německé říši⁶⁾, od německých císařů mnohých privilegií⁷⁾, a svobod⁸⁾. Král maďarský Ondřej dal mu

¹⁾ *Scriptores rerum Prussicarum*, I, *Dusburg*, *Cronica Terre Prussie*, 24, *Duellius*, *Historia ordinis equitum Teutonicorum*, I, 4, *Ewald*, *Die Eroberung Preussens durch die Deutschen*, I, 83, *Johannes Voigt*, *Geschichte Preussens*, II, 10.

²⁾ *Strehlke*, *Tabulae ordinis Teutonicus*, č. 25, *Ewald*, I. c. 86, *Prutz*, *Die Besitzungen des Deutschen Ordens im Heiligen Lande*, 13, spojuje počátky německého řádu pouze s Akkou.

³⁾ *Strehlke*, č. 296.

⁴⁾ *Scriptores r. Pruss.* I. c. 225. *Ewald*, I. c. 87, *Prutz*, *Die geistlichen Ritterorden*, 103

⁵⁾ *Ewald*, 88, *Strehlke*, č. 297.

⁶⁾ *Prutz*, *Die Besitzungen des D. Ordens im Heil. L.*, 20 a násl., 74.

⁷⁾ *Ewald*, 95, 107.

⁸⁾ *Pettenegg*, *Die Urkunden des Deutsch-Ordens--Centralarchives zu Wien*, I, 5 (1213), 197 (1298), 318 (1347), 319 (1347), 338 (1355, 1356), 355 (1360), 364 (1365), *Duellius* I. c., *Appendix*, a 11 násl.

burzenskou zemi v Sedmihradsku, aby ji chránil proti pohanským Kumanům.⁹⁾ Řád ujal se svého úkolu horlivě. Přivolał německé osadníky a osadil jimi cizí širé hvozdy. Zde chtěl panovati. Uherská nevraživost to však nestrpěla.¹⁰⁾

Řád slyňul, jak pruský kronikář pravi, „in divitiis, potentia et honore“. Pověst o něm došla až ku polskému vévodovi Konrádovi Mazovskému. Na jeho podnět usneslo se pak shromáždění polských velmožů, aby řád přivolaň byl do země proti slovanským Prusům. Dáno mu za to území chelmské a pak ještě kus země vedle.¹¹⁾ Poněvadž „terra ipsa sub monarchia imperii est contenta“, potvrdil mu ji Friedrich II. a udělil mu též, co na pruských pohanech dobude. Dal mu k tomu všechny regalie, všechnu soudní pravomoc, vůbec všechnu moc, kterou v říši římské jaký kníže již vykonává.¹²⁾ Dílu, které řád počal, pomohli velice papežové, hlásající křižácké výpravy proti Prusům. Tak mnohé křižácké výpravy přišly do Pruska, a roku 1255 a 1268 stojí jim v čele také král český Přemysl Otakar II.¹³⁾ Po dobytí Pruska podrobil si řád Pomerelly. Na Prusko soustředila se obzvláště jeho veškerá činnost, když po dobytí Akky Turky (1291) přišel řád o své země v Orientě.¹⁴⁾ Ke Prusku připojil řád také Livonsko, když tam vedlejší jeho větev, rytíři livonští, zanikli.¹⁵⁾

V dobyté zemi zakládala se města. Uvádí se jich celkem 30. Šířila němečtvi na slovanské půdě. Tvořila velkou síť, která se přes celou zem prostřela. aby veškerý slovanský živel udusila.¹⁶⁾ Na venkově povstávaly německé vesnice. Když se slovanský lid bouřil, zdolávala jeho odpor krvavá krutost. Smrt jej vyhlazovala, vyhnanství zahánělo a poroba otročila.¹⁷⁾ I na to byl trest, když otrok jeho vlastní řeči byl osloven¹⁸⁾. Jako v Palestině rozdělena země na vojenské okresy, v jichž čele stáli komptuři. Obyvatelstvo musilo jich v bezmezně poslušnosti poslouchati.¹⁹⁾ Ve svém státě podrobil si řád i církve. Učinil z ní církev státní, zemskou. Biskupství osazoval svými členy, a všechny kostely podléhaly jemu jako nejvyššímu patronovi.²⁰⁾

⁹⁾ Ewald, 103, Duellius, I. c. 15.

¹⁰⁾ Ewald, 105, Goll, Čec y a Prusy ve středověku, 14.

¹¹⁾ Lamprecht, Deutsche Geschichte, III., 394.

¹²⁾ Scriptorum r. Pruss., I., 36, Ewald, I. c., 109, Huillard-Bréholles, Historia diplomatice Friderici Secundi, 550 (1226).

¹³⁾ Goll, 19, 34, Ewald, 4, 86.

¹⁴⁾ Lamprecht, 423.

¹⁵⁾ Schiemann, Russland, Polen und Livland. II., 54, Goll, 24.

¹⁶⁾ Goll, 16, Lohmeyer, Geschichte von Ost- u. Westpreussen, I., 254.

¹⁷⁾ Lamprecht, 422.

¹⁸⁾ Treitschke, Historische u. politische Aufsätze, II., 20.

¹⁹⁾ Lamprecht, 426.

²⁰⁾ Prutz, Die geistl. Ritterorden, 126, Treitschke, II., 21.

Z Pruska šířil se německý obchod přes Polsko do německé říše, do Slezska, Haliče a Uher. Navazovaly se také styky s Hansou.²¹⁾ Řád sám měl již příjmů tolik, že pustil se do obchodu sám. Na svých vlastních lodích obchodoval s cizinou. Ač církev brání úroku zapovídala, řád sám provozoval lichvu a dělal peněžoměnce.²²⁾ Když se takto moc jeho rozšířila, přijal dřívější jeho mistr titul velmistra. Jemu podléhal německý mistr, který spravoval řádové statky v říši.²³⁾

Řád podléhl své vlastní úloze, své dobývací politice. Chtěl výboj i tehdy, když již ho nekrylo znamení kříže. Již livonští rytíři činili časté útoky do sousední země Žmudi²⁴⁾. I německý řád, jejich nástupce. Tím dostal se v kollisi s Litvou a Polskem. Bylo to v době, kdy řád došel již svého vrcholu a uzměl, aby s něho byl svržen. Ctností řádových již nebylo. Nebylo chudoby, nebylo mravní čistoty. Byla tu vypínavost řádových rytířů nad poddanými, jimž se vládlo.²⁵⁾ Spor s Polskem rozhodla r. 1410 bitva u Tannenberka.²⁶⁾ Mír v Toruni r. 1411 neodpovídal ještě vítězství polskému. Teprve útoky, které proti řádu provedl polský král Kazimír, vedly ku věčnému míru v Toruni r. 1466. Řád sice neopustil Prusko, zbyly mu ještě Prusy východní s Královcem, ale to, co mu zůstalo, měl mít od Polska jako leno. Polsku připadly západní Prusy s Marienburkem, Toruní, Gdąnskem a Elbinkem.²⁷⁾ Sídlem řádu, kterým byl od roku 1349 Marienburk, stal se nyní Královec.²⁸⁾

Poměr řádu k německé říši byl dosti volný, Když Friedrich II. dal mu právo, aby si zemi pruskou přivlastnil, dal mu to jako římský císař, pán světa. Byloť to „velut vetus et debitum ius imperii in montibus, planitie, fluminibus, nemoribus et in mari“. Země dobytá měla býti „libera sine omni servitio et exactione“. ²⁹⁾ Nicméně jakási odvislost tu přece byla. Řád i mimo své pruské země měl také panství v obvodu německé říše. Pro ně dostával od různých panovníků větší nebo menší výhody. Již Otta IV. běře r. 1213 všechny země řádové v říši římské ve svou ochranu a svoluje, aby kdokoli v říši mohl řádu své statky věnovati.³⁰⁾ Totéž povoluje Friedrich II. a rozšiřuje to na léna.³¹⁾ Osvobozuje řád ode

²¹⁾ Lohmeyer, 284.

²²⁾ Lamprecht, IV., 472.

²³⁾ Häberlin. Handbuch des Deutschen Staatsrechts, I., 307.

²⁴⁾ Krumholz, Samaiten und der Deutsche Orden, 21 a násl., Treitschke, II., 47, Baczo, Geschichte Preussens, II., 330.

²⁵⁾ Weber, Preussen vor 500 Jahren, 285, Hist. Zeitschr. 46, 435, Töppen, Der deutsche Ritterorden und die Stände Preussens, Lohmeyer, 340.

²⁶⁾ Goll, 115, Lohmeyer, 352, Treitschke, 52.

²⁷⁾ Goll, 286, Lavissee-Rambaud, Histoire générale. III., 768, Du Mont, Corps universel diplomatique, III., 348.

²⁸⁾ Lamprecht, IV., 472.

²⁹⁾ Huillard-Bréholles, I. c. 550 (1226).

³⁰⁾ Duellius, Appendix, 11.

³¹⁾ Duellius, 15 (1222), 16 (1223).

všech dávek a všech repressalií.³²⁾ Dává řádu užitek z říšských far při vakancích.³³⁾ Zbavuje členy řádu všech dřívějších dluhů, jak do řádu vstoupí.³⁴⁾ Osvobozuje řádové víno od všech poplatků, členy řádu od všech cel a mýt, služeb a příspěží.³⁵⁾ Jeho lid nepodléhá žádným soudům dvorským a zemským, má je jen své soudy u řádových mistrů a kompturů.³⁶⁾ Řád zprošťuje se římské výpravy.³⁷⁾ Zapovídá se, aby nikdo uprchlých řádových lidí nepřijímal, zakazuje se, aby se jim udílelo právo měšťanské, a nařizuje, aby měšťané řádových měst zůstali v řádovém poddanství.³⁸⁾ Řádová privilegia docházejí opětovného potvrzení od císařů římských.³⁹⁾

Poněvadž řádové statky ležely v obvodu jednotlivých zeměpánů, přicházel řád do kollise s nimi, háje si svou samostatnost. Václav IV. dává proto řádu privilej, dle něhož řád přímo pod císaře a říši přináleží a žádné jiné moci knížat světských neb duchovních a žádné moci městské nepodléhá.⁴⁰⁾ Za bezprostředně říši poddaný považuje řád také Zikmund.⁴¹⁾

Války s Polskem přivodily jinou státoprávní situaci. Prusko dostalo se v lenní odvislost polskou. Pro tyto poměry bylo na říšském sněmu sporno, zda řád ku říši německé ještě vůbec patří. Říšský sněm z roku 1500 se proto teprve musil sám přesvědčovati, že řád proto ku říši německé náleží, poněvadž jeho zřízení na německém národě spočívá. Když pak roku 1512 mělo se také Prusko do krajového zřízení německého pojmuti, byla věc na příští sněm odložena, poněvadž prý není jisto, zda velmistr je členem říše.⁴²⁾

Panství řádu ukončil v Prusku velmistr jeho Albrecht z rodu Hohen zollern. Na radu Lutherovu odřekl se víry a církve. Přestal býti velmistrem

³²⁾ *Duellius*, 14 (1221).

³³⁾ *Duellius*, 17 (1223).

³⁴⁾ *Duellius*, 15 (1222).

³⁵⁾ *Pettenegg*, 400 (1389).

³⁶⁾ *Pettenegg*, 432 (1403).

³⁷⁾ *Duellius*, 21 (1383).

³⁸⁾ *Pettenegg*, 455 (1415).

³⁹⁾ *Duellius*, 18, Rudolf (1273), 20, Karel IV. (1355), *Pettenegg*, 380 (1376), 429, Ruprecht (1402), 610, Karel V. (1521), 620 (1530).

⁴⁰⁾ *Duellius*, Appendix, 21 (1383): fratres et Ordo, tamquam ad nos et Imperium sacrum sine medio pertinentes, in castris, possessionibus, oppidis, bonis, hominibus et subditis suis, quae et quos in praesentiarum possident, et in futurum dante Domino iusto titulo possidebunt, a nullo penitus homine sive Archiepiscopi, Episcopi, Principis, Ducis, Civitatis, Comitatus, aut alterius cuiuscunque potestatis, praefulgeat dignitate, unquam, ex nunc in antea, aut advocacionis officio, sive iure vel subjectionis aut impositionis, vectivarum steurarum, angariarum, paraganariarum, servitiorum vel solutionum, vexationibus, taediis vel molestiis gravari possint, aut debeunt, sed in his omnibus sint omnino liberi et exempti.

⁴¹⁾ *Pettenegg*, 452 (1413).

⁴²⁾ Neue Sammlung der Reichsabschiede, II., 83, 149. *Häberlin*, Handbuch des deutschen Staatsrechts, II., 86.

a stal se panovníkem světským, vévodou pruským. Provedl sekularisaci řádové země. Přál prý si to lid, chtěl se stát protestantským. Vévodství své přijal Albrecht roku 1525 jako léno od králů polských.⁴³⁾ Řád hned nato dal si r. 1527 udělit všechna panství, regalie a práva od říše v léno. R. 1530 svěřila pak říše německému mistrovi administraci velmistrovství v Prusku.⁴⁴⁾ Téhož roku na říšském sněmu v Augspurku byl jemu úřad velmistra v Prusku dán v léno.⁴⁵⁾ Smlouvu Albrechtovu s králem polským prohlásil Karel V. za neplatnou, a na Albrechta po procesu u říšského komorního soudu r. 1532 vyhlášena ob contumaciam říšská klatba.⁴⁶⁾

Odtud opakovala se investitura u každého německého mistra, který řádem byl zvolen. S počátku vyskytuje se titul německého mistra a administrátora velmistrovství v Prusku. Později, zejména od r. 1595, je titul velmistra a německého mistra (Hoch- und Deutschmeister) pravidlem, ač i tu ještě užívá velmistr někdy titulu administrátora.⁴⁷⁾

Na říšský sněm dostavoval se dříve i velmistr, i německý mistr. Velmistr seděl za arcibiskupy, německý mistr měl druhé místo mezi preláty. Když Prusko řádu odpadlo, a nebylo velmistra, zaujal jeho místo německý mistr.⁴⁸⁾ R. 1538 připuštěn byl řád na přímlovu krále římského Ferdinanda s místem a hlasem na sjezdy kraje franckého. Zde a mimo to ještě v jiných ballejích byl povinen k vojenskému kontingentu a krajským daním. Rozvrh byl mu milostí císařskou snižován. Když se r. 1677 ucházel u říše a kraje o slevení, uváděl, že není „aneinander hängendes, sondern *zerstreutes Fürstentum*“.⁴⁹⁾

V německé říši se němečtí rytíři ještě více v sebe uzavřeli. Jen ten mohl býti mezi ně přijat, kdo řadou předků prokázal svůj šlechtický původ. Dle privilegia Maxmilianova z r. 1567 musil každý rytíř, který do řádu chtěl býti přijat, vykázati se 4 předky, stoletým šlechtickým rodiny a německým původem.⁵⁰⁾

Léta přecházela, a řád stále se dožadoval zemí pruských. Dům rakouský, jeho ochránce, stále oddával se naději, že mu k těmto zemím dopomůže.⁵¹⁾ Země pruské zatím spadly na kurfirstskou linii hohen-

⁴³⁾ Pierson, Preussische Geschichte, I., 100.

⁴⁴⁾ Venator, Historischer Bericht vom Marianisch Teutschen Ritterorden, 241 a násl.

⁴⁵⁾ L. c., 246, Stälin, Württembergische Geschichte, 327, Eichhorn, Deutsche Staats- u. Rechtsgesch. IV., 60, 63.

⁴⁶⁾ Venator, 249.

⁴⁷⁾ Stälin, 424, 672, 841, Treitschke, 66, Häberlin, I., 307, Pettenegg, 652 (1543), 682 (1628), 684 (1630), 690 (1643), 1716 (1674).

⁴⁸⁾ Venator, 466.

⁴⁹⁾ Moser, Teutsches Staatsrecht, 26, 380, 30, 460.

⁵⁰⁾ Pettenegg, 648.

⁵¹⁾ Treitschke, 66.

zollernskou.⁵²⁾ R. 1656 smlouvou s Polskem získána pro ně plná suverenita.⁵³⁾ Ta vedla k tomu, že se kurfirst braniborský jako suverenní vévoda pruský r. 1701 prohlásil za pruského krále.⁵⁴⁾ Řád německý podal proti tomu císaři obšírný protest. Ten ovšem neměl žádných účinků.⁵⁵⁾ Řád však od svých nároků neustal a docela toho docílil, že do návrhu stálé volební kapitulace přijat byl článek, že císař má se snažiti, aby řádu německému jeho země byly navraceny. Než ale do volební kapitulace r. 1745 přes to článek tento pojat nebyl. Německému řádu dostalo se však jako útěcha „decretum salvatorium“, že se tím jeho právo nepohoršuje. Takové útěchy dostalo se mu od kurfirstského kollegia i při volbě r. 1790.⁵⁶⁾ Stanovisko řádu hájili také duchovní kurfirsti. Tak při kapitulaci Leopolda II. nechtěl kolínský kurfirst přiznati titul „královského veličenstva“ kurfirstovi braniborskému, poněvadž Prusko německému řádu odňal. Braniborský vyslanec prohlásil však nároky na tyto země jako dotěrnost a označil je jako nicotné.⁵⁷⁾

⁵²⁾ *Haberlin*, Neuere Teutsche Reichsgeschichte, 267.

⁵³⁾ *Prutz*, Preussische Geschichte, II., 36.

⁵⁴⁾ *Prutz*, II., 315.

⁵⁵⁾ *Thücellius*, Reichs-Staats-Acta, 767, *Treitschke*, 66.

⁵⁶⁾ *Haberlin*, Handbuch des Deutschen Staatsrechts, I., 88.

⁵⁷⁾ *Haberlin*, Pragmatische Geschichte der Wahlkapitulation Kaiser Leopold II.

II.

V STYKU MEZINÁRODNÍM.

Doba plné suverenity německého řádu nemá pro naši otázku bližšího významu. Řád tu stál vůči cizím panovníkům úplně samostatně. Vedl války a uzavíral smlouvy. Byla-li nějaká odvislost od říše, zbavil se jí, když vstoupil pod suzerainitu Polska.

V říši německé bylo postavení řádu takové, jako všech ostatních knížat, která měla léna přímo od říše. Byla neodvislá a mohla uzavírat jakékoli smlouvy s cizinou, pokud jen proti říši nesměřovaly.¹⁾ V samé říši bylo však již jejich postavení exterritoriální. Jejich zástupcové na stálém říšském sněmu v Řezně byli vlastně vyslanci, zovouce se ambassadeurs, dávající si titul excellenci a užívající všeho ostatního vyslanec-kého ceremonie.²⁾ Řád německý měl také své vyslance na vídeňském dvoře.³⁾ Vyslancem účastnil se kongresu Rastattského.⁴⁾ Pomáhal císaři proti Turkům. S Maltézy pokoušel se docela zříditi zvláštní loďstvo na Dunaji a vyzván papežem, posílal vojenskou pomoc i Benátčanům.⁵⁾

Také jméno řádové hlavy tvořilo mezinárodní pretensi. Jak v první kapitole bylo uvedeno, zval se německý mistr v Mergentheimu také velmistrem. Byl to titul, který si dal po velmistrovi pruském. Měl vyjadřovati stálý jeho nárok na řádové territorium pruské. Stejně také jiní panovníci dávali si ještě tituly z bývalých svých zemí, kdy již dávno jich v držbě neměli, aby aspoň ve své titulatuře nároky z minulosti uplatňovali.⁶⁾ Jak uvedeno, nedal si řád ujíti žádné příležitosti, aby

¹⁾ Čl. 8., par. 2. Míru vestfálského.

²⁾ *Häberlin*, Handbuch des Teutschen Staatsrechts, I., 537 a násl.

³⁾ *Peltenegg*, XXVIII.

⁴⁾ *Peltenegg*, I. c.

⁵⁾ *Peltenegg*, XXIX.

⁶⁾ *Huber-Dopsch*, Oesterr. Reichsgeschichte, 123, titul králů uherských: dei gratia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarie-que rex.

aspoň protesty k těmto nárokům se nehlásil. Vyhražoval si je i tehdy, kdy své stanovy měnil.⁷⁾ A ještě v době válek napoleonských neuznával království pruské.⁸⁾

Když mírem lunevillským musil býti postoupen levý břeh Rýna Francii, přišel zde řád o své statky. Bylo mu odňato 50 čtver. mil, 100.000 obyvatel, 282.000 zlatých příjmů. Zbylo mu jen 38 čtver. mil, 86.000 obyvatel a 380.000 zlatých příjmů.⁹⁾ Sekularisaci podroben nebyl. Uznávaly se vojenské služby, které jeho členové ve válce konali.¹⁰⁾ Jeho velmistr byl také přibrán z řady knížat do říšské deputace, která sekularisaci prováděla.¹¹⁾ Za statky, o které na levém břehu Rýnu přišel, dostal odškodněnou ve Vorarlberku a Rakouském Švábsku.¹²⁾ Po nové úpravě členů říšského sněmu měl velmistr místo v říšském sněmovním knížecím kolegiu.¹³⁾ Říšský sněm ze dne 25. února 1803, když hlavní snesení říšské deputace schvaloval, zachoval řád vyslovně ve všech jeho právech,¹⁴⁾ a císařská ratifikace to potvrdila.¹⁵⁾

Z třetí koalice vzešla německému řádu mnohá pohroma. Říšští stavové, kteří spojili se s Napoleonem, zmocnili se jeho statků. Prohlašovali sice, že se tak děje pouze pro ochranu, vskutku však to byl jen zábor.¹⁶⁾ Řád musel trpěti pro svou příchynost k císařskému domu a pak také proto, že v čele jeho stál rakouský princ, arcivévoda Antonín. Řádové vládě v Mergentheimu byly předpisovány válečné kontribuce, které svou výší šly za hranice faktické možnosti.¹⁷⁾ Přes to nedomníval se řád, že jeho dny jsou již u konce. V dovedné vládní politice ještě v poslední chvíli hleděl si své území zaokrouhliti. Za švábské panství vyměnil si panství v bavorské Falcí.¹⁸⁾

Na řád dolehly mír bratislavský (prešpurský) z r. 1805, rýnská spolková akta z r. 1806, dekret Napoleonův a mír vídeňský z r. 1809. Zasadily mu smrtelnou ránu. Již v první řadě mír bratislavský. Řádové komendy přikázány Napoleonovým stoupencům.¹⁹⁾ Článkem XII.

⁷⁾ Viz kapitolu I, pozn. 54.

⁸⁾ Europäische Annalen, 1806, I., 105.

⁹⁾ L. c. 1883, II. příloha 9.

¹⁰⁾ Par. 26 hl. snesení říšské Deputace z r. 1803.

¹¹⁾ Europäische Annalen, 1802, IV., 235.

¹²⁾ L. c., příloha 23.

¹³⁾ L. c., příloha 26.

¹⁴⁾ Meyer, Staats-Acten, I., 55.

¹⁵⁾ L. c., 57.

¹⁶⁾ Europäische Annalen, 1806, I., 103. Ueber die jetzige politische und finanzielle Lage des Deutschen Ordens.

¹⁷⁾ L. c., 110.

¹⁸⁾ L. c., 105.

¹⁹⁾ Viz čl. V. II., dle něhož kurfiřt bádenský dostává řádovou komendu Mainau. Srvn. též Roth, Die Insel Mainau, 224. Spisovatel praví, že se tak stalo sice k bolesti německých rytířů, ale ku štěstí jejich poddaných.

míru bratislavského byl řád zbaven své svrchovanosti.²⁰⁾ Jeho statky měly přejít dědičně na vedlejší linii rakouského domu, kterou princ, císařem k tomu určený, založí. Princ tento a také jeho mužský dědic podle primogenitury měl být držitelem hodnosti velmistra německého řádu. Na tuto vedlejší linii rakouského domu měly spadnouti zároveň všechny statky, důchody a práva německého řádu. Věc byla dosti spleťtá a povahou svou plna napoleonských nehorázností. Řád nebyl jen vládařem na svém po devíti ballejích roztroušeném území, nýbrž také vlastníkem těchto ballejí. Balleje měly ovšem jednotlivi komptuři jako beneficia ve svém užívání. Vedle toho byly také statky, práva a důchody, které velmistr bral sám pro sebe.²¹⁾ Mohla být proto pochybnost, kam až sahá čl. XII. míru bratislavského, zda zahrnuje přímo statky, důchody a práva jenom velmistra a zároveň pak vrchní vlastnictví nad jednotlivými ballejemi. Dále byla zde kuriosita, že hlava řádu, velmistr, měl být dědičný ve vedlejší linii rakouského domu. Podle řádových statutů byl velmistr zvláštním výborem voličů volen.²²⁾ Žádný člen řádu nesměl být ženat.²³⁾ V řádu povstalo z těchto všech okolností veliké znepojoení, a císaři samotnému veliké rozpaky. Byl by musil dosavadnímu velmistrovi svému bratru Antonínovi hodnost velmistra odnít. Učinil proto opatření pouze na čas života dosavadního velmistra. Chtěl až po smrti jeho určit, který z princů jeho domu úřad velmistra dědičně bude držeti.

Tak došlo k jeho listu ze dne 17. února 1806, který zevně zdál se milostí vůči řádu, vskutku však byl jen aktem chytré panovnické, politiky, která spěšně do ruky brala, co jí napoleonská dispozice skýtala. Císař František ponechal svého bratra arcivévodu Antonína v hodnosti velmistra a německého mistra se všemi právy, přednostmi a důchody, které s touto hodností byly spojeny, a spolu i řád v jeho dosavadním postavení, jenom že v jeho zřízení takové změny mají být předsevzaty, kterých si vyžádala povinnost vůči císařskému domu a nové poměry velmistra a německého mistra. Úprava těchto poměrů měla být jen prozatímná, a císař vyhražoval si právo, aby je kdykoli změnil, omezil nebo rozšířil. Ve svém listě poukázal nejprve k tomu, že vrchní vlast-

²⁰⁾ Art XII. La dignité de grand-maître de l'ordre Teutonique, les droits, domaines, et revenus, qui, antérieurement à la présente guerre, dépendaient de Mergentheim, chef-lieu de l'ordre, les autres droits, domaines et revenus, qui se trouveront attachés à la grande maîtrise, à l'époque de l'échange des ratifications du présent traité, ainsi que les domaines et revenus dont, à cette même époque, le dit ordre se trouvera en possession, deviendront héréditaires dans la personne de la descendance directe et masculine, par ordre de primogéniture de celui des princes de la maison impériale qui sera désigné par S. M. l'Empereur d'Allemagne et d'Autriche.

²¹⁾ Europ. Annalen, 1806, I., 112.

²²⁾ *Perlbach*, Die Statuten des deutschen Ordens, 92 a násl.

²³⁾ L. c., 127.

nictví (das oberste Eigentum), které dříve velmistroví, německému mistrovi a veškerému řádu, resp. velké jeho kapitole patřilo, bylo článkem XII. míru bratislavského jeho císařského domu přiřčeno. Následkem toho přešly na tento dům všechny poměry, práva a povinnosti, v kterých se nalézal velmistr a německý mistr vůči veliké kapitole vůbec a proti ballejím ve Frankách zvlášť, a to ve všech důležitějších, tane k řádových jako spíše správních záležitostech, které dříve podle řádového zřízení velké kapitole nebo balleji ve Frankách přináležely. V těchto všech případech bylo nyní na velmistroví a německém mistrovi, aby se na hlavu císařského rakouského domu obracel. Rozhodování velmistrově se zůstavilo, aby roční účtování prováděl a všechna na účetnictví se vztahující opatření činil. Tak jako velmistr pro nyníšek, tak také každý řádový rytíř, komtur má zůstatí při svých sľibech a zároveň také v zemských komendách anebo řádových požitcích, a požitky tyto mají mu býti odňaty jen z důvodů předpisů řádových. Velmistr nemá do noviciátu nikoho nového, leda se svolením císařovým, přijímati. Velmistroví se uložilo, aby dbal o udržování, účelnou správu a užívání tohoto majetku císařského domu a tím odvděčil se za důvěru, kterou císař k němu chová, že jej v hodnosti velmistra nechává. Podobně od řádových rytířů se očekávalo, že císařskou milost s povinným díkem uznají.

Na konec pak císař oznamuje, že nové poměry jeho domu ku řádu mají jej k tomu, aby svého komisaře do Mergentheimu vyslal, který práva, panství a důchody vezme v držbu císařského domu podle článku XII. bratislavského míru. Tento komisař má také příkaz, aby veškerý velmistrovský služební personál vzal do povinnosti vůči císaři a císařskému domu a přijal od tamějšího měšťanstva sľib holdovací. Za tou příčinou žádal také císař, aby velmistr služební personál a měšťanstvo z dosavadní povinnosti a holdovací přísahy, k nimž až potud vůči velmistroví a řádu byli zavázáni, propustil. Totéž se mělo provéstí při všech ostatních řádových služebnících a poddaných mimo Mergentheim. Na to, poněvadž tito prozatím velmistrovským a řádovým personálem a jejich poddanými býti mají, má komisař služební a holdovací přísahu za velmistra jako jejich *regenta* přijmouti a je poukázati na jejich dosavadní, nyní na císaře a jeho dům rozšířené povinnosti.²⁴⁾

Státoprávně podbrobeni byli tedy všichni poddaní německého řádu císařskému domu. Prozatínně svěřeno však bylo regentství nad nimi velmistroví a řádu.

Poměry tyto, sotva povstaly, hned se změnily. Dne 12. července 1806²⁵⁾ uzavřeli němečtí spojenci Napoleonovi v Paříži rýnskou aktu. Oddělili se jí od císařství římského se všemi svými poddanými. Všechno

²⁴⁾ Opis v aktech československého ministerstva zahraničí.

²⁵⁾ Meyer, Staats-Acten, I., 109.

jejich území se sjednotilo. Všechna panství cizích lenních pánů, která se nalézala v jejich zemích, spadla na ně. Také řádové statky.²⁶⁾ Řádoví členové měli obdržeti podle svých dosavadních užitků ze zabraných statků doživotní renty.²⁷⁾ Bitva u Abensberku a Eckmühlu a těžké dobytí Řezna má Napoleona k tomu, aby zasadil řádu v území rýnské konfederace poslední ránu. Bitvy zúčastnili se asi na straně rakouské němečtí rytíři. Napoleon sám byl zde lehce raněn. Vítězství bylo slavné, ale krvavé. Napoleon se rozlítil.²⁸⁾ Z jeho hněvu vyšel dekret ze dne 24. března 1809.²⁹⁾ Má čtyři články, které se vesměs týkají jen německého řádu. Řád se v území rýnské konfederace potlačuje. Všechny jeho statky a panství jsou majetkem knížat, v jejichž území leží. Tato knížata mají poskytnouti rentu těm svým poddaným, kteří ji měli jako členové řádu. Výslovně se však z těchto poddaných vylučují ti členové řádu, kteří v přítomné válce pozdvihli zbraně buď proti Napoleonovi, nebo proti státům rýnské konfederace, nebo kteří zůstali v Rakousku od prohlášení války. Kraj mergentheimský se všemi právy, panstvími a důchody, které spojeny byly s velmistrovstvím a o nichž je zmínka v čl. XII. míru bratislavského, odevzdávají se koruně witemberské. V článku IV. míru vídeňského ze dne 14. října 1809 byl císař František nucen tuto disposici uznati a vzdáti se za arcivévodu Antonína velmistrovství pro statky řádové mimo země rakouské. Úředníkům řádovým měly však býti dány pense.³⁰⁾ Pense tyto však se nevyplácely. Placení jich ukládá také německá spolková akta ze dne 8. června 1815 (čl. XV.), a ještě spolkové shromáždění ze dne 23. srpna 1832 vyhradilo si stanoviti, od kterého času má placení jich počínati.³¹⁾

Mírem vídeňským z r. 1815 (článek 51.), který změněn byl frankfurtským teritoriálním recesem ze dne 20. července 1819, zbyl německému řádu toliko dům jeho ve svobodném městě Frankfurtu n./M. ovšem pod suverenitou rakouskou.³²⁾

²⁶⁾ Viz l. c. zejména čl. XVII. a XIX.

²⁷⁾ Čl. XXXIII.

²⁸⁾ *Sorel, L'Europe et la révolution française* VII., 333, *Lavisse-Ramnaud, Histoire générale*, IX., 165.

²⁹⁾ *Meyer, l. c.*, 131.

³⁰⁾ *Meyer, l. c.*, 145.

³¹⁾ *Meyer, II.*, 419.

³²⁾ L. c. I., 303 (čl. 8), II., 91.

III.

V ZEMÍCH ČESKÝCH A BÝVALÝCH ZEMÍCH RAKOUSKÝCH AŽ DO MÍRU BRATISLAVSKÉHO.

V zemích českých nabytí řád německý (*fratres hospitalis sanctae Mariae Theutonicorum*) statků již od Přemysla Otakara I. a jeho bratra markrabě moravského Vladislava.¹⁾ Mimo to je také koupí získával.²⁾ Přemysl Otakar II. vyňal jeho statky v Čechách a na Moravě ze vši pravomoci úředníků, osvobodil je od všech zemských robot a zprostil jeho lidi všech cel, leda že by byli obchodníky. Všechny poplatky soudní i z velkých vin, i když se pro ně jeho lidé před řádnými soudy soudili, měly zůstatí řádu. Výhody tyto měly platiti i pro všechny statky, kterých by řád i budoucně nabytí.³⁾ Privilegiem stejného obsahu obdařil řád Václav II. (1236),⁴⁾ a potvrdil je Přemysl Otakar II. (1251),⁵⁾ Václav II. (1287),⁶⁾ král Jan (1231),⁷⁾ Karel IV. (1348) a Václav IV. (1387).⁸⁾

Dary soukromníků a řádovými koupěmi rozmnožil se značně majetek řádu. Povstalo mnoho řádových komend, v jichž čele stáli komptuři, nade všemi komendami, také moravskými, komptur zemský.⁹⁾ Na komendách pěstovalo se zemědělství (obilí, chmel), dobytkářství (vepřový a skopový dobytek). Někteří komptuři obchodovali také vlnou a syrovými kožemi. Od poddaných vybíraly se daně a obvyklé poplatky z živností.¹⁰⁾ Komendy podléhaly velmistrovi v Prusku. Tento na ně

¹⁾ Codex dipl. Boh. (CDB), II., 36 (1204), 63 (1207).

²⁾ CDB, II., 230 (1222).

³⁾ CDB, II., 123 (ante 1217).

⁴⁾ Reg. Boh. (RB), II., 1161.

⁵⁾ RB, II., 1164.

⁶⁾ Voigt, Geschichte der Ballei des deutschen Ordens in Böhmen, 57 (Otisk ze zpráv vídeňské Akademie, tř. fil.-hist. 1861).

⁷⁾ Voigt, I. c., 58.

⁸⁾ Strehlike, Tabulae ordinis Theutonici, 161.

⁹⁾ Voigt, I. c., 8, 11, 12.

¹⁰⁾ Voigt, I. c., 24.

dohlédal, přijímaje z nich účty, a ujímal se jich vůči panovníkům, když do práv řádových zasahovali.¹¹⁾ Nejvíce tu zakoušejí komendy za Václava IV. Proti řádovým svobodám vymáhají se od nich daně.¹²⁾ Tiseň polská má i vliv v Čechách. Když r. 1411 má velmistr zaplatiti Polsku 100.000 kop, nabízí králi Václavovi IV. komendy do zástavy. Václav IV. odpovídá na to zabíráním komend.¹³⁾ Po bouřné periodě husitské zbývají řádu jen některé statky, zejména na Moravě a ve Slezsku.¹⁴⁾ Jich týká se pak potvrzování privilegií, kterého se řád podle starých listin dožaduje od Jiříka Poděbradského (1460),¹⁵⁾ Vladislava Jagellonského (1502),¹⁶⁾ a Ludvíka (1522).¹⁷⁾

V době pobělohorské nabývá řád Bruntálu. Velmistr německého řádu arcivévoda Maximilián odkázal totiž svému nástupci ve velmistrovství rentu 10.000 zlatých aneb kapitál 200.000 zl. Na žádost nového velmistra arcivévody Karla zastavuje Ferdinand II. r. 1621 slezský Bruntál, který odňal českému rebelu Hynkovi z Vrbna, německému řádu, dotyčně jeho velmistrovi.¹⁸⁾ Ferdinand II. také r. 1624 povoluje, aby Hynek Starší Kobylka z Kobylky prodal řádu panství Sovinec.¹⁹⁾ Pro Bruntál dostal řád r. 1660 osvobození od průchodu vojska a všech vojenských břemen.²⁰⁾

V zemích rakouských potvrzovali vévodové, zejména Habsburkové, německému řádu jednak nabyté statky a práva,²¹⁾ jednak udělovali mu privilegia nová,²²⁾ na př. právo asylu, osvobození od mýt, daní a poplatků a vši světské pravomoci, právo směny zlata a stříbra pro Svatou zemi,²³⁾ právo na školy a výčep vlastního vína beze vsí daně spotřební a beze všeho mýta.²⁴⁾ Habsburkové hájí si tu zemskou výsost vůči velmistrovi. V jednom případě povolují mu prohlídku řádových statků bez zeměpanského komisaře toliko na revers, že se tím zeměpanské právo nijak nezadává.²⁵⁾ Jen se svolením vévody má platiti v jeho zemích předpis řádový o projednávání a rozdělování pozůstalostí

¹¹⁾ Voigt, 14, 21, 37 a násl. ●

¹²⁾ Voigt, 19.

¹³⁾ Voigt, 37.

¹⁴⁾ Voigt, 53.

¹⁵⁾ Pettenegg, 551.

¹⁶⁾ L. c., 596.

¹⁷⁾ L. c., 611.

¹⁸⁾ L. c., 678.

¹⁹⁾ L. c., 679.

²⁰⁾ L. c., 689 (1640), 704 (1660).

²¹⁾ L. c., 360 (1363), 367 (1380).

²²⁾ L. c., 360 (1363), 386 (1380), 411 (1396), 417 (1399), 444 (1409), 584 (1491), 613 (1524), 623 (1532), 649 (1568).

²³⁾ L. c., 388 (1381).

²⁴⁾ L. c., 583 (1490), 612 (1523).

²⁵⁾ L. c., 645 (1563).

řádových bratří.²⁶⁾ Ze své moci vévodské dává vévoda také řádovému kompturu pro krajinu Brixenskou v léno ban krevní.²⁷⁾

Postavení, kterého se takto řád v zemích rakouských domohl, hájí si proti přehmatům úředníků světských. Přichází tu do rozporu se zájmy vévody, při nichž jde nejen o zájmy jeho, ale také o zájmy říše. V říšských matrikulích počítaly se rakouské balleje německého řádu mezi říšské praelatury, ač dům rakouský nakládal s nimi jako se zemskými poddanými. V seznamu, který r. 1548 od říše Karlu V. byl odevzdán, stálo, že Rakousko chce balleje ve svých zemích eximovati. R. 1646 pokládaly se balleje tyto za bezprostřední říšská opatství.²⁸⁾

Aby čelili Habsburkové vzházejícím sporům, vydali Habsburkové pro úpravu řádových poměrů zvláštní jurisdikční normu ze dne 5. července 1766.²⁹⁾ Odvislost řádu od panovníka stanovena pro panství na Moravě i konfirmační taxou v sumě 2.000 zl., kterou každý velmistr, když byl potvrzen a přísahu věrnosti panovníkovi skládal, zaplatiti musil. Projednávání pozůstalosti řádových rytířů a duchovních bylo řádu přiznáno, pokud nebyly zde soukromé pohledávky osob cizích. Bylo-li tu pohledávek takových, měla se pozůstalost projednati se zeměpanským úřadem společně. Panovník však při tom výslovně prohlásil, že propouští toto projednávání jen ze své milosti, nikoli z nějakého řádového privilegia, neboť takové by se nemohlo na jeho země vztahovati. Spory proti pozůstalosti řádového rytíře nebo duchovního měly náležeti před světské soudy. U nich měly tyto osoby ve všech svých civilních, jak reálních, tak osobních věcech své právo bráti a rytíři v této věci nic zvláštního sobě neosobovati. Jejich úředníci a služebníci byli potud jim podrobeni, pokud služebníci v každé zemi šlechtě podrobeni bývají. Ti, kdo z nich jsou v dědičných zemích usedlí anebo kdo v nejvyšších službách stojí, nemají si jako jiní poddaní duchovních neb světských stavů nějakého osvobození osobovati. Odvolávají-li se němečtí rytíři v této příčině na některá privilegia, která jim pro dědičné země byla udělena, nebyla tato privilegia již po 200 let potvrzena a nejsou proto více platna.

Po vydání tohoto dvorského dekretu povolil císař, aby mu zemský řádový komptur hrabě z Colloredo přednesl obšírné námitky. Císař jim vyhověl. Zmírnil svým rozhodnutím ze dne 8. listopadu 1766.³⁰⁾ vydanou jurisdikční normu. Povolil německému řádu všechno to, was nur immer

²⁶⁾ L. c., 647 (1566).

²⁷⁾ L. c., 669 (1604), 677 (1621).

²⁸⁾ Moser, I. c., 35, 523.

²⁹⁾ Codex austriacus, VI., 819—821.

³⁰⁾ L. c., 819 Primum: Haben Allerhöchst dieselbe respectu der in Mähren von einem zeitlichen Hoch- und Deutschmeister besitzenden Herrschaften das Quantum der sub Titulo Confirmationis iu Temporalibus, bei Ablegung des schuldigen Juremanti fidelitatis zu entrichtenden Taxe hiemit auf zwei Tausend Gulden ausgemessen.

ohne Verletzung der obersten landesfürstlichen Gewalt und allzumerklichen Einbruch in die Systemverfassungen stattfinden könne. Konfirmační taxa byla prominuta. Tím však nemělo býti právu samému ublíženo, a zvláštní plnomocník řádový musil povždy přísahu věrnosti ve Vídni za všechna řádová panství moravská a slezská uno actu skládati.³¹⁾ Projednávání pozůstalosti po členech řádů, úřednících a služebnících povoleno. Kdyby však některá strana byla nějak dotčena, měla míti stížnost k zemské instanci. V Čechách ke guberniu s nejvyššími zemskými úředníky, na Moravě ke tribunálu a ve Slezsku ke královskému úřadu. Jenom tam, kde zemřelý poručenství nebo nějaký jiný závazek na sobě měl, měla se pozůstalost projednávatí společně s příslušným zeměpanským úřadem. Řádový nárok, aby se před řádem projednávala pozůstalost všech osob v jeho budovách bydlících, byl odmítnut. Příznána mu byla prvá stolice pro civilní spory ve věcech osobních, žalovali-li se členové řádu mezi sebou, nebo žaloval-li někdo cizí osobu řádovou.

Pro zásluhy maltézského řádu byl tento jurisdikční normou ze dne 29. července 1768 německému řádu na roveň postaven, a jemu podobné privilegium fori uděleno.³²⁾

Když v letech 1783 a 1784 byly pro jednotlivé země vydány jurisdikční normy, stalo se zvláštní forum řádové pochybno. Pro Maltézy stanovil proto dvorní dekret ze dne 15. července 1784 č. 315 sb. z. s., že maltézští rytíři ve svých osobních věcech mají se pokládati za duchovní a souditi dle předností řádových, v realních věcech a kde jde o věci majetkové, že podléhají obecným soudům. Na tento dvorský dekret odkazuje německý řád také nařízení dolnorakouského appelačního soudu ze dne 18. března 1785 č. 400 sb. z. s., utěšujíc jej, ač všeobecná jurisdikční norma žádné zvláštní instance nezřídila, že se jeho právům na společné řádové jmění neublíží. Patrně na jeho stížnost rozhoduje dvorní dekret ze dne 3. února 1791 č. 109 sb. z. s., že se má pozůstalost členů řádu německého projednávatí podle nejvyššího rozhodnutí ze dne 5. července 1766. Také o jejich dědické způsobilosti, o níž již byly v rozhodnutí ze dne 5. července 1766 předpisy, má podle dvorského dekretu ze dne 4. července 1791 č. 178 sb. z. s. platiti právo, které řád dosavad drží, a představení řádová nemají jim bez důležité příčiny zbraňovati, aby si poslední pořizení činili. Vzhledem ke staré rovnostejnosti řádu

³¹⁾ Codex austriacus, IV., 958—960. L. c.: ohne jedoch hierdurch der diesfälligen Gerechtsame in mindestens etwas zu vergeben, und bringe im übrigen die Ordnung mit sich, dass außer einer allerhöchsten Dispensation das Juramentum fidelitatis allhier zu Wien bey der böhmischen und österreichischen Hofkanzlei abgelegt werden müsse, welches für sämtliche mährisch- und schlesische Ordensherrschaften, durch einen hiezii specialiter bevollmächtigten Mandatarium uno actu geschehen könne.

³²⁾ Codex austriacus, VI., 1129.

maltézského s řádem německým, pokud jde o soudnictví, rozhoduje dvorský dekret ze dne 11. prosince 1795 č. 268 sb. z. s., že také o Maltezích má platiti nařízení ze dne 3. února 1791. Dvorský dekret ze dne 31. května 1799 č. 470 sb. z. s. stanoví pak již docela všeobecně, ač s poukazem na dvorský dekret ze dne 11. prosince 1795 č. 268 sb. z. s., že maltézskému řádu jakož i řádu německých rytířů náleží projednávání pozůstalosti jejich řádových členů.

IV.

V ZEMÍCH RAKOUSKÝCH PO MÍRU BRATISLAVSKÉM.

Na provisoriu, které povstalo listem císaře Františka ze dne 17. února 1806, drahně let nebylo ničeho měněno. Stát choval se k řádu německému stejným způsobem jako ku řádu maltézskému. Patent o dani dědické ze dne 15. října 1810 č. 914 sb. z. s. podroboval ekvivalentu daně dědické i jmění těchto řádů (§§ 60, 61). Dvorským dekretem ze dne 23. července 1813 č. 1068 bylo nařízeno, že po rytířích maltézských a německých má daň dědickou ten zaplatiti, kdo po nich dědí. Přes to však chtěl císař ještě stále upravit poměry řádové jinak, zapovídalť přijímání nových řádových členů. Pro řádové kněze však z toho dle dvorního dekretu ze dne 22. ledna 1818 č. 1408 sešlo.

Řád sám provisorium těžce nesl. Bylo proti jeho statutům. Vyšlo z míru bratislavského a Napoleon, jeho původce, byl již mrtev. Věc se mohla tedy znova zase jinak upravit. Řád ji chtěl míti upravenu lépe. Asi z jeho podnětu poslal císař knížeti Metternichovi list ze dne 20. února 1826.¹⁾ Vyžádal si jím dobré zdání o řádových věcech. Císaři nebylo již dobře jasno, proč ku čl. XII. míru bratislavského došlo. Chce to míti tedy zodpověděno. Dále ptá se, zda nařízení ze dne 17. února 1806 lze srovnati s řádovými statuty a v čem se od nich odchyluje. Konečně se dotazuje, zda by nebylo vhodné, aby se *řád v rakouských zemích zase do své dřívější existence uvedl, práva velké kapitoly v Mergentheimu a balleje ve Frankách přenesla na komptury rakouské* a vlastnictví řádového jmění, které bylo na jeho rakouský dům převedeno, aby řádu vráceno bylo i s právem, aby si svého velmistra a německého mistra zase svobodně volil a členy řádové přijímal. Že se to dělo ve srozumění s řádem, patrně na žádost velmistra arcivévody Antonína, jde již z toho na jevo, že originál listu tohoto chová se ve vídeňském archivu řádovém.

¹⁾ Viz jeho opis ve spisech ministerstva zahraničí č. 13991/21. Originál v řádovém archivu ve Vídni.

Než k nové úpravě došlo až za osm let. Stala se k rozhodnutí císaře Františka ze dne 8. března 1834.²⁾ Tímto rozhodnutím byly sděleny arcivévodovi Antonínovi předpisy o organizaci německého řádu. Byly přílohou přípisu mocnářova. Císař v něm prohlašuje, že změněné poměry mu dovolily, aby o řádu nové předpisy vydal. Chce jimi upravit *zevní poměry řádu* jako právnické osoby a jeho hlavy. Předpisy o vnitřních poměrech řádových obmezeny byly jen na ten předpoklad, že řád bude si je upravovati sám. Velmistr má proto pečovati o to, aby se řád, maje ve svá nová práva a nové zřízení vstoupiti, o změnách ve svých statutech poradil, je stanovil a císaři předložil.

Císař vzdal se všech práv, která mu čl. XII. míru bratislavského z roku 1805 v příčině německého řádu poskytl. Uvedl řád zase ve všechna práva a povinnosti, pokud to nové poměry dovolily. Řádu bylo přiznáno právo, aby všechny změny ve svých statutech mohl provést, které se se zákony a zájmy panovníkových států dají srovnati.

Organisace řádu týkala se 1. státoprávního postavení v zemích rakouských, 2. jeho neodvislosti majetkové a správní, 3. jeho nedvislosti soudní a 4. jeho neodvislosti vnitřní.

Státoprávně měl míti řád totéž postavení jako v dřívější říši římské. Řád omezen byl nyní na státy císaře rakouského jako *samostatný duchovní vojenský institut*. Samostatností touto byla myšlena samostatnost státoprávní, jaké požíval v říši římské. To plyne zejména z toho, že se při této samostatnosti vyhrazuje svazek bezprostředního císařského léna. Císaři proto jako nejvyššímu lennímu pánovi příslušelo právo, aby dával svolení, kdyby řádovi rytíři chtěli vstoupiti do služeb některého suveréna zahraničního. Řád měl tím tvořiti státoprávní svazek pro sebe. Jeho hlavou měl býti velmistr a německý mistr. Velmistr měl býti oprávněn přijímati *prohlášení zahraničních suverénů*, kdyby ve svých zemích řád zase zříditi chtěli. Jinak jej měla vůči *cizím vládám* zastupovati *tajná domácí, dvorská a státní kancelář* (ministerstvo zahraniční). Dosavadnímu velmistrovi, arcivévodovi Antonínovi, docela pak se vyhradilo právo, aby si *jako suverén* vedl. Jeho úředníci a služebníci měli požívatí všech imunit, které jim dosavad byly přiznány. Arcivévoda Antonín nevstoupil tedy vůbec ani v lenní odvislost. Teprve jeho nástupcům to bylo uloženo. Měli před nastoupením svého úřadu u císaře si vyžádati, aby jim a řádu léno bylo uděleno. Měli býti v Rakousku považováni za *rakouská lenní knížata*. Měli míti přednost přede všemi církevními a světskými knížaty, jejich hodnost knížecí jest pozdějšího data než první založení řádu. Princům z císařského rakouského domu měla však přináležeti přednost podle jejich rodu. Nejvyšším ochráncem řádu byl císař.

Řád nepodléhal svým majetkem žádnému dohledu zeměpanských

²⁾ Viz jeho opis v těchže spisech.

úřadů, jakému jinak církevní majetek byl podroben. Dohled na jmění řádové příslušel jediné císaři jako nejvyššímu lennímu pánovi a ochránci řádu. Práva jeho v této příčině vykonávala tajná domácí, dvorská a státní kancelář. Řád mohl dále ve všech zemích rakouské monarchie movitého a nemovitého jmění nabývat. Jmění toto podléhalo však zdanění a všem státním a zemským břemenům, jako každé jiné jmění světské. Považoval-li se řád za postižená zeměpanskými úřady a nemohl-li se řádnou cestou svého práva domoci, mohl se přímo na císaře obrátiti.

Soudně byl řád neodvislý svým pozůstalostním právem projednáním, které mu již dříve dle rozhodnutí ze dne 5. července 1766 a 3. února 1791 příslušelo.

Řádu příslušela svobodná volba velmistra a německého mistra. Císař však, propouštěje tuto volbu, prohlásil, že očekává od řádu ten dík za svou otcovskou ochranu, že bude voliti za velmistra vždy prince z rakouského domu, bude-li v čas volby členem řádu. Císař si při tom vyhradil, že uplatní na volbu svůj rozhodující vliv, kdyby to z nějakých důvodů považoval za radno.

Řádová pravidla podle nových poměrů byla pořízena teprve r. 1839, tentokrát již za velmistra arcivévody Maxmiliána.³⁾ Byly do nich pojaty staré statuty, pokud nedošly změny. Další změny vyhrazeny byly císaři. Podle těchto statutů sestávalo řádové jmění 1. z dotace velmistra a německého mistra v zemích rakouských a dále 2. ze jmění, určeného pro vydržování řádových členů. Jmění toto nalézalo se v zemích rakouských a dále patřila k němu komenda ve Frankfurtě n./M. Jmění toto tvořilo *kollektivní, vespolečné vlastnictví (Gesamteigentum)* řádu, jsouc vázáno lenním svazkem císařského domu. Jmění toto nesmělo se bez svolení císařova ani zcizovati, ani zastavovati. Způsob, jak se měl lenní svazek prováděti a jak se měla kontrola lenního statku konati, byl vyhrazen císaři. Dotace velmistra měla býti odděleně od řádového jmění spravována. Řádoví rytíři neměli s ní nic co činiti. Velmistr měl míti residenci ve Vídni. Řád měl zvláštní řádovou pokladnu, z které mohl velmistr platy až do výše 300 zl. poukazovati. Větší platy dávaly se se svolením zemským kompturů a musily nejbližší velkou kapitolou býti schváleny. Velmistr vykonával v řádu dědický regál. Všechny nepořízené pozůstalosti řádových členů až na podíl řádové pokladny připadaly jemu.⁴⁾ Tolik z pravidel řádových v malém jich výtahu.

Na pravidlech těchto usnesla se řádová kapitola dne 26. února 1839 a císař Ferdinand je svým rozhodnutím ze dne 16. července 1839 potvrdil.⁵⁾ Aby pak přišly tyto předpisy, které se na *státoprávní a sou-*

³⁾ Viz poznámku 2, dále *Sammlung der neuesten Regeln, Statuten und Verwaltungsvorschriften des deutschen Ritterordens 1606 bis 1839*, Wien, 1840, 7 a násl.

⁴⁾ *Sammlung*. 64 h. Viz. též *Pettenegg*, 682 (1628).

⁵⁾ *Sammlung*, 51.

kromoprávní postavení řádu a jeho jednotlivých členů vztahují, v obecnou známost, vydal patent ze dne 28. června 1840 č. 451 sb. z. s.

Patent tento jen v podstatě opakuje předpisy ze dne 8. března 1834. Státoprávní povaha nebyla změněna. O zastupování na venek zde není zmínka, ač domácí, dvorská a státní kancelář se ještě nyní jako úřad určuje, který nad předpisy o německém řádu má bdíti (§ 16). Jen v příčině majetkové neodvislosti řádu byla připojena ustanovení nová. Podle řádových pravidel bylo vyhlášeno, že jak dotace řádové hlavy, tak také jmění řádu, vydržování členů řádových sloužící, tvoří *řádové kolektivní vlastnictví (Gesamteigentum)* pod lenním svazkem císařského domu (§ 4). Tím byl pro řád privilejem zřízen zvláštní na soukromé právo se vztahující statut. Vlastnictví podle tohoto statutu bylo jiné, než které platilo podle občanského zákoníka pro poddané císařství rakouského. Členové řádu nepozbývali svého jmění, vstoupili-li do řádu. Mohli podržeti i léna, i fideikomissy. Mohli také mezi živými volně jimi nakládati. Toliko darovali-li obnos přes 300 dukátů, musil to velmistr schváliti (§ 10). Členům řádu byly také dány různé výhody pro testování, kterými se značně od všech osob duchovních lišili (§ 12). Řád měl při nepořízené pozůstalosti právo nápadu po řádových členech, vydávaje jejich dědicům pouze díl povinný (§ 13). Řádu zůstalo také pozůstalostní právo projednací (§ 14, 15). Také uvozovací zákon ze dne 1. srpna 1895 č. 100 ř. z. k nové jurisdikční normě mu je vyhradil.

Jak v rozhodnutí ze dne 8. března 1834, tak také v patentu ze dne 28. června 1840 bylo zcizování a zastavování řádového jmění bez svolení zeměpanského zakázáno. Podle řádových statutů náležela dispoice řádovým jměním velké kapitole (§ 3). Velmistr měl právo pouze do 300 zl. platy poukazovati (§ 16). Císař František jako vrchní lenní pán však činil dispoice jměním řádovým, patrně podle dřívější výhrady, i mimo tato pravidla. Tak povolil 15. srpna 1855 velmistroti arcivévodovi Maxmiliánovi volnou dispoici jměním řádovým do výše 10.000 zl., jak to byl již i císař Ferdinand učinil.⁶⁾ Dne 17. října 1863 povolil to císař František Josef také velmistroti arcivévodovi Vilémovi.⁷⁾ Rozhodnutím ze dne 23. srpna 1894 zvýšil pak tuto volnou dispoici arcivévodovi Eugenovi do výše 30.000 zl.⁸⁾

Císařská ochrana prospívala řádu v mnohém směru. Poněvadž patent ze dne 28. června 1840 č. 451 sb. z. s. v § 6. v příčině státních břemen činil statky řádové rovny statkům světským, osvobodilo jej ministerstvo kultu a vynučování výnosem ze dne 27. února 1876 č. 4410 od poplatku,

⁶⁾ Nařízení ministerstva věci zahraničních, vnitra a spravedlnosti ze dne 3. října 1855, č. 175 ř. z.

⁷⁾ Nařízení ministerstva věci zahraničních, min. státního a min. spravedlnosti ze dne 14. listopadu 1863 č. 102 ř. z.

⁸⁾ Výnos ministerstva vnitra ze dne 2. prosince 1894 č. 186 ř. z.

který se dle zákona ze dne 7. května 1874 č. 51 r. ž. od církevních beneficíí pro fond náboženský vybíral.

Patentem ze dne 28. června 1840 č. 451 sb. z. s., jako již rozhodnutím 8. března 1834 zjednáno bylo řádu takové postavení, jako měl v říši německé. Zde nalézal se pod *vrchní lenní výsosti římského císaře*, v zemích rakouských pod *vrchní lenní výsosti císaře rakouského*. Rakouský císař byl jeho *suverén, řád sám dynastou na svých statcích*. Bylo to ovšem malé území, ale přece rozlohou svou dosti značné. Nebylo v celku. Bylo v zemích rakouských roztroušeno, ale to byl při zeměpánech dřívější říše německé zjev dosti častý. Poddaní řádoví byli rakouskými poddanými jenom nepřímě. Poměr tento obzvláště pronikal v řádových domech ve Frankfurtě n./M. Domy tyto se všemi služebníky řádovými a se všemi osobami tam bydlícími požívaly exterritoriality. Pravomoc civilní a trestní vykonával nad nimi správce řádové komendy ve Frankfurtě, anebo když ho něco zašlo, nebo šlo-li o jeho vlastní věc, rakouský resident ve Frankfurtě.⁹⁾ Dekret ze dne 25. října 1842 č. 651 sb. z. s. tento stav poněkud změnil. Odňal pravomoc správci komendy a svěřil ji rakouskému residentovi ve Frankfurtě, anebo kdyby nemohl, jeho zástupci ve věcech diplomatických. Často je také ministerstvo zahraničí, které vedle jiných ministerstev upravuje záležitosti řádové.¹⁰⁾

Řádové zřízení ovšem vždy podléhalo schválení. Tak dvorským dekretem ze dne 30. září 1843 č. 746 sb. z. s., povoluje se při řádu ústav řádových sester, nejdříve na zkoušku v Tyrolích a Opavě a tomuto ústavu dává se dispens od zákonů amortisačních. Výnosem ministerstva císařského domu a ministerstva zahraničního ze dne 28. dubna 1866 č. 50 ř. z. schvaluje se usnesení řádové kapitoly, aby se do řádu přijímali čestní rytíři. Mohli býti svobodní nebo ženatí, i *cizozemci*, pokud dle zákonů své vlasti byli zletilí. Musili však býti manželského zrození s osmi šlechtickými předky s otcovské a mateřské strany. Členy řádovými mohli se však jen státi, byl-li aspoň hlavní jejich rodokmen svou krví německý. Nařízením státního ministerstva z 31. prosince 1866 č. 4 ř. z. pak se vylučují řádoví kněží z předpisu patentu ze dne 28. června 1840 a podrobují obecným předpisům o majetkových právech osob duchovních, poněvadž kapitola řádová se usnesla, aby jen oni se vši přísností slavnostní sliby skládali. Poněvadž po vydání vojenských a civilních jurisdikčních norem vzešla pochybnost, zda právo řádu na projednávání pozůstalostí nebylo zrušeno, prohlašuje se vrchním armádním velitelstvím ze dne 27. června 1863 č. 123 ř. z., že právo to řád má i nadále.

⁹⁾ Dv. dekr. z 26. listopadu 1838 (sb. z. s. z. r. 1842 až 1848 str. 65).

¹⁰⁾ Nařízení min. zahraničního ze dne 3./10. 1855 č. 175 ř. z., min. zahraničního, státního a min. spravedlnosti z 14./11. 1863 č. 102 ř. z., vnos min. cis. domu a min. zahraničního z 28./4. 1866 č. 50. ř. z.

I při tomto zásahu veřejné moci do poměrů řádových třeba si upomenouti, že řádový statut byl tu rázu statutů zeměpanských staré říše římské. I tyto bývaly císaři potvrzovány. U řádu německého byla to také jeho obnova, která se stala z milosti císařské. Této milosti nemohl se pak řád vymknouti, když nějakým způsobem svůj statut změnil.

Léna, jak se vyvinula v říši římské, ztratila svou povahu soukromoprávní a byla vlastně *právy vladařskými*. Léna poddanská, která v některých zemích zbyla, naopak zase preponderanci zeměpánovou stlačena byla na poměr soukromoprávní. Nauka římsko-právní našla pak pro tento poměr pojem děleného vlastnictví, při němž lenní pán byl vrchním vlastníkem a man podvlastníkem. Odlišnost léna německých rytířů od lén této druhé skupiny pronikla, když došlo v zemích rakouských ku lenní allodialisaci. Podvlastnictví přeměnilo se touto allodialisací v neomezené vlastnictví. Léno řádu německého nebylo do toho pojato. Právě pro svou zvláštní vladařskou povahu, která jevila se i v starém pretensním titulu jeho hlavy jako velmistra, zůstalo touto allodialisací nedotčeno. Bude proto s užitekem zmíniti se o ní podrobně. Bude to také poučno pro otázku německého řádu v československé republice.

Allodialisací lén zabývalo se zákonodárství rakouské záhy. Dvorský dekret ze dne 13. prosince 1785 povoloval ji u menších lén, složila-li se mírná kupní cena¹¹⁾. Sekularisace církevního majetku za císaře Josefa II. obracela se i proti církevním lénům. Dvorský dekret z r. 1787 stanovil, že léna arcibiskupství olomouckého, která se uprázdnila, mají se ve prospěch náboženského fondu prodati¹²⁾. Podle dvorského dekretu ze dne 8. ledna 1789 č. 949 sb. z. s., měla všechna uprázdněná léna zeměpanská, uprázdněná léna kapitol a klášterů z lenního svazku býti vyproštěna a na prospěch eráru nebo fondu náboženského tomu, kdo za ně nejvíce podá, býti prodána. Dekretem dvorské kanceláře ze dne 29. května 1816 č. 1247 byla však všechna allodialisace lén pro budoucnost zapovězena. Byla připuštěna císařským nařízením ze dne 25. ledna 1820 pouze pro selská léna (Beutellehen) a některá menší léna, jakož i léna s allodialními statky smíšená.¹³⁾ Dekretem dvorské kanceláře ze dne 6. července 1820 č. 1672 sb. z. s. povolovala se allodialisace pouze oněm solnohradským manům, kteří již pod Bavorskem za ní zakročili. R. 1843 předložila pak dvorská kancelář císaři zákon aby se allodialisace obecně nenařídila, nýbrž jen povolovala, tento zákon, aby pak vydal císař jako nejvyšší lenní pán, nikoli jako hlava státu. Výkupní

¹¹⁾ *Kremer*, Das langobardisch-österreichische Lehenrecht II., 277.

¹²⁾ *Stenogr. Berichte über die Verh. des Abgeordneten-Hauses v. J. 1861—1862*, 616. Z řeči dra Pražáka.

¹³⁾ *Stenogr. Berichte*, I. c., 561. Z řeči dra Grünwalda.

suma měla býti pro každé jednotlivé léno vyměřena a měla nejvýše 20⁰/₀ činiti.

R. 1853 předložilo finanční ministerstvo císaři návrh na alodialisaci lén z toho důvodu, aby vrchní vlastnictví lén jako státní statek (Domänenbesitz) uplatňovalo. Uvádělo se při tom, že se tím vyvazení statků doplní. Na tento návrh přikázal císař 21. července 1853 finančnímu ministrowi, aby připravil zákon o alodialisaci lén. Vyhотовená osnova byla předložena ministerstvu vnitra a byla tam přepracována ve formu, která byla předmětem parlamentárního jednání r. 1861.¹⁴⁾

Vláda předložila návrh na zrušení lén poslanecké sněmovně dne 18. května 1861.¹⁵⁾ Německý řád z něho vypustila. Jeho poměr navrženým zákonem neměl býti dotčen.¹⁶⁾ Již ve výboru, který se o předložení radil, a pak také při druhém čtení byl spor o to, zda říšská rada je kompetentní, aby léna zrušila. Vláda předložila věc říšské radě, poněvadž měla i úmysly fiskální. Poplatky asi 20.000 zl., které za alodialisaci lén (Freimachungsgebühr) měly býti zaplacený, byly pojaty do rozpočtu říšských financí r. 1862 a 1863. Jednotlivým zemím byly by ušly.¹⁷⁾ Zpravodaj většiny Dr. Brinz kladl důraz na to, že lenní zákony jsou částí práva soukromého. Zruší-li se lenní svazek, pozmění, zjednoduší se jen občanské právo. Jde-li tedy o změnu práva soukromého, je k tomu říšská rada povolána.¹⁸⁾ Zpravodaj menšiny Dr. Pražák naproti tomu kladl váhu na veřejno-první stránku lenního svazku. Tato stránka při něm převládá. V těch zemích, kde jsou léna, jsou spojena se státoprávním jejich postavením, a říšská rada nemůže ignorovati, že tyto země ještě nepřestaly býti autonomními individualitami. Když přijal císař František I. patentem ze dne 1. srpna 1804 titul císaře rakouského, vyslovoval tento patent výslovně, že státoprávní poměry a práva jednotlivých království a států, ať se jakkoli jmenují, se zachovávají, a že odtud císařství jako „spojené státní těleso (Vereinigter Staatskörper)“ má trvati.¹⁹⁾ Když pak nato bratislavský mír z r. 1805 vykonal purifikaci cizích lén v zemi jiných zeměpánů, připadla tato léna cizích zeměpánů v Čechách správě hejtmánství německých lén, stala se lény zeměpána jako krále českého, jako léna rakouská lény arcivévody rakouského. Řečník hájí proto stanovisko minority, že jde o věc zemského zákono-

¹⁴⁾ L. c.

¹⁵⁾ L. c. 50.

¹⁶⁾ L. c. 495. Par. 2.: Die lehenbaren Landes-Erbämter als solche, der deutsche Orden (und die aus dem Lehenband herrührenden internationalen Verhältnisse) bleiben durch dieses Gesetz unberührt. Větu o mezinárodních lenních poměrech připojil výbor. Chtěla se jí zachovati práva českého krále na Lužici, která ještě vídeňský kongres z r. 1815 uznává. Viz l. c. 617. Z řeči dra Pražáka. Vládní předlohu viz l. c. 148.

¹⁷⁾ L. c. 619.

¹⁸⁾ L. c. 483.

¹⁹⁾ L. c. 486.

dárství.²⁰⁾ Ministr *Lasser* odpovídaje Pražákovi, prohlásil všechna léna která dosavad jednotlivým zeměpánům náležela, za říšská. „Císař rakouský“ je úhrn všech suverenních práv nad jednotlivými korunními zeměmi. Co dříve měl v jednotlivých zemích zeměpán, ma nyní císař.²¹⁾ Debata protáhla se na deset schůzí. S české strany poukázal Dr. *Prácheňský* na to, že lenní zřízení jest zřízení vojenské. Služby vojenské nemohou se však nikomu konati, než státu. Věc je tedy veřejná. Čeští králové několikrát prohlásili, do zřízení zemského bylo to pojato a také ještě Ferdinand V. přísahal, že od zemí českých ničeho neodcizí. Zákony tyto nebyly ještě zrušeny.²²⁾ Dr. *Grünwald* z přípravných prací zákona pak ukázal, jak výše uvedeno, že tu nejde o civilní zákon, ale o zákon práva veřejného, o opatření finanční. V lenním svazku jsou obsažena kritéria práva veřejného. Lenní svazek není smlouvou mezdní, vasal není žádný sluha. Někteří vasalové české koruny byli docela ve svých zemích suveréni. Tak jimi byli Piastovci v Těšíně a tak jím jest král saský, drže Lužici. Tak je i Liechtenstein suverén, ač drží léno české.²³⁾ Poslanecká sněmovna přijala opravenou předlohu v 3. čtení dne 1. srpna 1861.²⁴⁾

Panská sněmovna, které bylo snesení předloženo, obmezila předlohu pouze na léna v království Lombardsko-benátském, na léna selská a léna volně zcizitelná.²⁵⁾ Sněmovna poslanecká k tomuto textu přistoupila.²⁶⁾ Stal se zákonem ze dne 17. prosince 1862 č. 102 ř. z. Odškodněná počítala se podle dávek ročních a podle poplatků, které se platily při uvolnění léna.

K allodialisaci ostatních lénu došlo r. 1867. Ve schůzi poslanecké sněmovny dne 9. října 1867 byla navržena poslancem Drem. *Rechbaurem* pro Štýrsko v příčině tak zv. solnohradských lén. Bylať tato otázka již ve štýrském a solnohradském sněmu projednávána, ale tyto sněmy marně se ucházely u vlády o zrušení lenních svazků.²⁷⁾ Když byl návrh v druhém čtení probírán, upozornil zástupce ministerského předsedy hrabě Taaffe na znění vládní předlohy z r. 1861 a navrhl, aby § 2. předlohy zněl takto: „Die lehenbaren Landeserbämter als solche und der deutsche Orden bleiben durch dieses Gesetz unberührt.“ O německém řádě uvedl navrhovatel, že ve Štýrsku nemá sice lenních statků,

²⁰⁾ L. c. 490. Minorita výboru navrhovala: „Die Erlassung gesetzlicher Bestimmungen wegen Auflösung des Lehenbundes in den einzelnen Königreichen und Ländern wird als Landesangelegenheit erklärt.“

²¹⁾ L. c. 493 a násl.

²²⁾ L. c., 507.

²³⁾ L. c., 561.

²⁴⁾ L. c., 736. Viz tamže str. 737 a násl. usnesený text.

²⁵⁾ Stenogr. Protokoll des Herrenhauses des Reichsrates, I. Sess., 1861—1862, 673.

²⁶⁾ Stenogr. Protokolle des Hauses der Abgeordneten des Reichsrates, 1862, 4040.

²⁷⁾ Stenogr. Protokolle, IV., Sess. I. Band, 798, 846.

nejsou zapsány v štyrském lenním urbáři. Ale r. 1840 bylo císařským nařízením uloženo, aby do lenních urbářů byly zapsány. Tím nepovstal nový lenní poměr. Bylo to jen vedlejší nařízení, když řádové statuty se potvrzovaly. Návrh hraběte Taaffeho byl přijat.²⁸⁾ Když byla panská sněmovna návrh dne 13. prosince 1867 v třetím čtení přijala, stal se zákonem ze dne 31. prosince 1867 č. 8. ř. z. Současně s ním vydán i zákon pro Solnohrady a pak postupně pro každou zemi zvláštní zákon, pro Moravu zákon ze dne 12. května 1869, č. 103 ř. z., pro Čechy pod č. 106 a pro Slezsko 107 ř. z. Pro ty země, *kde měl německý řád své statky*, bylo do zákona pojata, že *jeho država zůstává zákonem nedotčena*, tak zejména v zákoně moravském a slezském.²⁹⁾ Otázka kompetence říšské rady nebyla tentokrát překážkou, poněvadž čeští autonomisté nalézali se v pasivní opozici.

Léna udílela se německému řádu i při změně lenního pána (Thronfall), i při změně velmistra (Lehenfall). Předmětem léna byly důchody, statky a aktivní kapitály. Velmistr musil se ku císaři dostavití a za léno na tyto věci žádati (investituram petere). Císař pak zvláštním lenním listem propůjčoval německému řádu na ně bezprostřední císařské léno (unmittelbares kaiserliches Lehen). Německý řád měl dle něho právo, věci jako léno držeti, užívatí a požívatí, býti císaři věren a poslušen a ke všemu hotov, jako manové svému lennímu pánovi jsou povinni a zavázaní a jako lenní právo za právo má. Věci, které se jako léno udílely, ohlašovány byly velmistrem *ministrowi císařského domu a věci zahraničních*. O této lenní specifikaci bylo v lenních listech prohlašováno, že tvoří jejich integrující součást. Takovýmto způsobem udělil císař František Josef léno general-majorovi arcivévodovi Eugenovi dne 14. listopadu 1894 a císař Karel témuž jako polnímu maršálkovi dne 10. května 1917. Podle přání císaře Františka byli velmistry a německými mistry povždy jen arcivévodové rakouští. Po arcivévodovi Antonínovi byl velmistrem arcivévoda Maxmilián, r. 1863 byl zvolen arcivévoda Vilém a r. 1894 arcivévoda Eugen.

Jak již uvedeno, měl řád troji druh členů, professní rytíře, čestné rytíře a řádové kněze. Kromě toho patřily k němu i řádové sestry. Řád měl v Opavě konvent řádových kněží, při němž byl noviciát a theologický domácí ústav. Řádové sestry obstarávaly vyučování dívek na školách moravských a slezských a konaly také ošetrovatelskou službu v řádových nemocnicích v Opavě a Bruntale³⁰⁾.

V nauce práva kanonického nebyla jednota, zda němečtí rytíři jsou

²⁸⁾ L. c., 1501.

²⁹⁾ Ze zákona pro Moravu: „Der deutsche Orden und dessen Besitzstand bleibt durch das Gesetz unberührt“.

³⁰⁾ *Mayerhofer*, IV., 232.

pravé řádové osoby. Vynikající kanonista Schulte³¹⁾ je mezi ně nepočítá, poněvadž neskládají slavnostních slibů³²⁾. Papežové naproti tomu udělovali od nich dispense rakouským arcivévodům. Obdržel ji na př. r. 1780 arcivévoda Maxmilián, bratr císaře Josefa II., a r. 1885 arcivévoda Eugen. Konečně i císař František Josef jako lenní pán řádový a společně velmistr arcivévoda Vilém obrátili se r. 1886 na papeže, aby pro řádové rytíře jednoduché sliby povolil. V žádosti se poukazovalo na to, že řádoví rytíři jsou životu v řádu úplně odcizeni, poněvadž skoro všichni v rakouské armádě vojenské služby konají. Papež Lev XIII. na to rytíře slavnostních slibů zprostil a toliko při jednoduchých slibech je zanechal³³⁾. Prohlásil však při tom, že přes to, že řádoví rytíři jednoduché sliby konají, má se řád za pravý a skutečný duchovní řád považovati. Na řádové kněze se tato dispense nevztahuje.

O řádu v zemích rakouských případně vyslovil se německý historik Treitschke takto: Revoluční bouře smetly také líný dvůr v Mergentheimu. V zaslíbené zemi historických reliquií povstal řád jako pitvora (Zerrbild) své staré velikosti poznovu. U slunných vinogradů nad domem jeho v Bolzanu, pyšní se jeho černý kříž uprostřed znaku rodu habsbursko-lotrinského³⁴⁾. Tak jako by skoro vyjádřoval, co prohlašoval papež Pius IX. ve svém breve ze dne 14. července 1871, že německý řád je „imperiali domui quasi agglutinator“³⁵⁾.

³¹⁾ *Schulte*, *Eherecht*, 218.

³²⁾ *Zeitschrift für katholische Theologie*, 1887, 187.

³³⁾ *L. c.*, 398, *Archiv für katholisches Kirchenrecht*, 1887, 58, 190.

³⁴⁾ *Treitschke*, 67.

³⁵⁾ *Zeitschrift für kath. Theologie*, 1887, 398.

V.

V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE.

Když vznikl dne 28. října 1918 československý stát, zahrnul do svého obvodu také řádové statky. Nalézaly se na Moravě a ve Slezsku v celkové výměře 24.555 ha 72 a 162 m². Na Moravě měl jednak majetek deskový, jednak nedeskový. K deskovému statku moravskému náleží dle vložek zemského soudu v Brně panství Bouzov (vl. 293), Sovinec (vl. 301), Dlouhá Loučka a Dolní Loučka (vl. 93). Nedeskový statek zapsán je na Moravě ve vložkách soudů v Unčově, Konicích, Litovli a Římanově. K deskovému statku slezskému náleží dle deskových vložek zemského soudu v Opavě statek Schnellenhof v Opavě (vl. 7), statek Smolkov-Lhota (vl. 20), statek Štítina s Oppahofem (vl. 34), statek Hrabín (vl. 75), statek Chabičov (vl. 103), panství Bruntál (vl. 104). Nedeskový statek je zapsán v Slezsku ve vložkách soudů v Opavě, Bruntále a Vrbně. Jméni řádové záležitosti kromě toho ještě v cenných papírech a bankovní hotovosti.¹⁾

Tak jako v patentu ze dne 28. června 1840 č. 451 sb. z. s. je uvedeno a také již z dřívější organizace řádové patrné, náleží některé statky ku dotaci velmistrově a některé slouží ku vydržování řádových členů. Dle toho i statky shora uvedené jsou zapsány knihovně buď na velmistrovství a německé mistrovství německého řádu a některé na řád sám. Tak majetek v deskových vložkách opavských č. 7, 20, 34, 75, 103 a 104 a ve vložkách soudu opavského a bruntálského, vrbenického a římanovského jen s nepatrnými výjimkami je vesměs zapsán pro „Hoch- und Deutschmeistertum des Deutschen Ordens“. Majetek v deskových vložkách brněnských č. 293, 301 a 93 a ve vložkách soudu unčovského, konického a litovelského jest zapsán pro řád německý.²⁾

¹⁾ Podrobněji lze to shlédnouti v soupisech pozemkového úřadu v Praze (seznam A, B) 1 a B (2).

²⁾ *Mayerhofer*, IV., 232, počítá veškerý slezský a moravský řádový majetek ku dotaci velmistrově.

V celé řadě vložek soudu římanovského jsou pozemky označeny jako „Zinsgrundstücke“ a v jedné vložce jako „Dienstäcker“. Zvláštním šetřením musilo býti tedy zjištěno, zda majetek v těchto vložkách zapsaný vůbec podroben byl vyvazení selských pozemků, či zda vzhledem ku zvláštnímu státoprávnímu postavení majetku německého řádu zůstal jeho majetek i se všemi selskými platy a robotami dosavad nedotčen.

Pro posouzení otázky, v jaké situaci se ocitl německý řád vznikem československého státu, mohou býti několikerá hlediska směrodatná. V předchozích kapitolách nalézá se pro ně podklad. Uvedeno je v nich, že řád na několika místech své působnosti založil *stát pro sebe*. Tak to bylo v Palestině, Uhrách a hlavně pak v Prusku, ale také v římské říši německé se sídlem v Mergentheimu. Jak po dobu své plné suverenity v Prusku a pak říšské suverenity v Mergentheimu měl své území roztroušené také v různých jiných zemích, pod vrchním panstvím jiným, tak zejména v zemích českých a rakouských. Přes to spravoval toto území z centra své suverenity, ať to již bylo v Prusku nebo Mergentheimu. Když tedy došlo ku státním změnám za Napoleona, *dotkly se mezinárodní smlouvy veškerého majetku řádového, ať ležel kdekoli*. Těmito mezinárodními smlouvami, zejména mírem bratislavským byla pro právní otázku majetku německého řádu vytvořena nová základna. Mezinárodním aktem byl tu zcela ignorován stav odvislosti české a rakouské, *a všechnen majetek řádový považován tu za jednotu a jako taková přičten domu habsburskému*. Pro další osudy tohoto majetku jest směrodatné jednak rozhodnutí císaře Františka ze dne 17. února 1806, jeho dotaz na Metternicha ze dne 20. února 1826, jeho rozhodnutí ze dne 8. března 1834, potvrzení řádových statut ze dne 16. července 1839 a posléz patent ze dne 28. června 1840 č. 451 sb. z. s.

Provisorium ze dne 17. února 1806 chtělo zachovati řád až do nové úpravy podle míru bratislavského v dosavadních jeho právech. Mezi tím byl řád dekretem ze dne 24. března 1809 v zemích rýnské konfederace potlačen a mírem vídeňským ze dne 14. října 1809 omezen pouze na země rakouské. Za takovéto změněné situace chce císař František dle přípisu na Metternicha ze dne 20. února 1826 uvést řád v jeho předešlou existenci a práva, která spojena byla s velkou kapitulou a hallejí ve Frankách, na komptury rakouské a řádové jmění rakouskému domu připadlé řádu zase i s právem vrátiti, aby si svého velmistra svobodně volil. Tak si lze vysvětliti pak rozhodnutí císařovo ze dne 8. března 1834. Císař vzdává se práv dle čl. XII. míru bratislavského. Zřizuje tedy stav, který byl v čase tohoto míru, kdy řád byl *zeměpánem v říši římské*. Dnes má jím býti *na svém panství v zemích rakouských*. V kapitole II. bylo podrobně toto postavení řádu probíráno. Arcivévoda Antonín, dosavadní velmistr, měl se pokládati docela za *suveréna*, tedy za *rovna císaři*, teprve jeho nástupci mají býti lenními knížaty.

Na velmistra mají se obracet cizí mocnáři, jej má však zastupovati rakouský úřad zahraniční. Potvrzení statutů řádových a patent ze dne 28. června 1840, č. 451 sb. z. s. dodávají k tomu ještě zvláštní soukromé právo pro vlastnictví kapitoly „Gesamteigentum“, právní pojem německého práva platnému právu rakouskému úplně cizí. V kapitole IV. bylo také uvedeno, že se řádové léno za žádné vnitrozemské léno nepovažovalo, nýbrž že bylo *bezprostředním lénem císařským*, kterého se alodialisace proto ani nedotkla.

Také titul, který hlavně řádové byl zachován, svědčí o státoprávní samostatnosti řádové. Třeba jen si tu na paměť uvést rivalitu Pruska s Rakouskem. V mezinárodním styku mohlo dojít ku překvapení. Doba napoleonská byla na ně bohata. Kdyby byli Habsburkové došli bývalé své moci a slávy, Slezsko bylo by se musilo vrátit i z titulu „velmistra“ byla by se stala skutečná hodnost prince z rodu habsburského. Zpozdilé víry k tomu bylo jistě dosti.

Z toho všeho lze tedy souditi, že německému řádu mělo jednak rozhodnutím ze dne 8. března 1834, jednak patentem ze dne 28. června 1840 č. 451 sb. z. s. zjednáno býti v rakouských zemích takové postavení, jako měl v staré říši římské, tedy postavení *zeměpána*. Na věci nic nemění, že jeho panství bylo rozptýleno po zemích rakouských. Takový stav byl při dřívějších zeměpánech dosti častý. Na věci nic nemění, že některé říšské zařízení vztahovalo se také na německý řád, tak na př. rakouské daně. I tento stav vyskytoval se u zeměpánů říše římské. I na ně vztahovalo se říšské zřízení krajové, říšský soud komorní a říšské daně. U německého řádu pak padá také na váhu, jak výše uvedeno, že tvořil zvláštní soukromoprávní obvod pro sebe, poněvadž vlastnictví jeho nebylo posuzováno podle občanského zákoníku, ale podle patentu ze dne 28. června 1840 č. 451 sb. z. s.

Za takových okolností je samozřejmé, že takovýto zvláštní dynasta, když československý lid aktem revolučním svůj stát si vytvořil, v hranicích jeho jako nějaká enklava potrvati nemohl. Aktem revoluce bylo jeho panství zabráno. Při některých suverénech nesplývá veřejnoprávní panství současně s vlastnictvím. U německého řádu právě jeví se toto panství v lenním vlastnictví užitkovém. Tak tomu bylo i za jeho postavení v říši římské. Neměl žádných vasalů, nýbrž měl ve svém užitkovém vlastnictví své území, svá panství, své statky. Když přišel o své veřejnoprávní panství, přicházel tím o své v něm obsažené panství soukromoprávní.

V dějinách řádových není případ československé republiky neobvyklá novota. Majetek jeho v Orientě propadl záboru tureckému, majetek jeho v Prusku záboru jeho vlastního velmistra. Mírem lunevillským přišel řád o své statky, které měl na levém břehu Rýna. I hlavní snesení říšské deputace z r. 1803 zbavilo ho některých jeho statků a

také akty napoleonské. Tak při lenní purifikaci, ke které došlo po míru lunevillském a bratislavském, i při rýnské aktě spadla ta léna přímo na vladaře, která někteří dynasté měli v jejich zemi. Bylo to vysloveno na kongresu rastattsckém,³⁾ a míry naopoleonské to prováděly. Napoleon stal se budovatelem moderního státu. Podle vzoru francouzského, kde stát byl jednotný, sjednoceny byly i ony státy, které z napoleonských mírů povstávaly. Dosavadní v nich systém středověkého feudalismu. V území jiných zeměpánů byly enklávy zeměpánů druhých. Tyto nalézaly se sice pod vrchním lenním panstvím zeměpána, jehož území je obklopovalo, ale poměr ten přece jen málo svědčil o jednotě země. Purifikace zemí to odstranila. Panství cizích dynastií v území dynastií druhých přestalo. Tak spadla i na českého krále některá léna. Patent ze dne 26. ledna 1808 zmiňuje se o lénech svobodných pánů Nothaftů, dvorský dekret ze dne 31. října 1822 o lénech svobodného pána z Waldenfelsu a dvorský dekret ze dne 31. července 1824 o lénech opata z Waldsassen.⁴⁾ Při takovémto záboru propadala i všechna práva, hypotekární pohledávky a depositní peníze té které mocnosti. Ujednání ze dne 15. a 26. ledna 1797 mezi dvory petrohradským a berlínským výslovně to prohlašuje o všech duchovních řádech a třídách, které v některém ze států mimo suverenitu mají také teritoriální práva. Nechtěla se trpěti žádná „smíšená držba“.⁵⁾

Doba napoleonská dává také vzor pro to, jak jest naložiti s dosavadními členy řádu. Měly jim dány býti pense. V kapitole II. bylo o tom řeči více. Jistě na takovou pensí nemohlo by se mysliti při samém velmistroví. Ani z politických důvodů, kdyby zde nebyly důvody věčné. Pense je opatření výživy tomu, komu se nedostává. Proto nebylo potřebí ani se zastavovati při těch členech řádu, kteří jako professní rytíři mimo řád bydlí. Osm předků šlechtických, které pro své členství musí míti, jistě se o ně dosti postaralo. Řádoví kněží, nalézající se na beneficiích, mohli by na nich až do své smrti býti ponecháni. Při tom, jak přirozeno, byl by den 28. října 1918 tím dnem, který by nějaký nárok na zaopatření zjednával. Na změnu v členstvu po tomto dni by se nehledělo.

Řešení mohlo by však býti ještě jiné. Nad řádovou historií mohly by se zamknouti oči. Řád mohl by se posuzovati tak, jako by jeho historie ani neexistovala. Bezprostřední léno císařské mohlo by se považovati jako každé jiné léno, když stát prováděl lenní alodialisaci. Pak by na československou republiku náleželo, aby tuto alodialisaci sama provedla. I zde lenní purifikace, ke kterým v době napoleonské došlo, skýtají obdobné příklady. Léna, o která přišla v některém cizím území

³⁾ *Kremer*, I., 36.

⁴⁾ *Stenogr. Berichte über die Verh. des Abgeordneten Hauses vom J. 1861—1862*, 508. Z řeči dra Prachenského.

⁵⁾ *Possell*, *Europäische Annalen*, 1797 (IV.), 17, čl. 13.

jiná dynastie, přešla na pána území. Vznikem československého státu dne 28. října 1918 přišel dům habsburský o svou lenní výsost nad řádem německým. Všechnu výsost bývalého státu, ať vykonával ji kterýkoli státní orgán, získal stát československý. Vrchní lenní panství nad řádem přešlo na něho. Stanoví to také článek 208 mírové smlouvy St. Germainské. Vrchní vlastnictví, kdyby se i podle ní věc posuzovala, spadalo by tu pod pojem „les propriétés de la Couronne et les biens privés de l'ancienne famille souveraine d'Autriche-Hongrie“. Všechny tyto statky obdržel podle tohoto článku náš stát. Smlouva St. Germainská byla dne 16. července 1920 ratifikována. Ratifikace tato byla ve veřejných novinách vyhlášena. Podle lenního práva langobardského, které platilo pro země bývalého mocnářství rakouského,⁶⁾ měl rád o investituru u československého státu do roka a dne zažádati. Neučinil-li tak, propadlo jeho léno.⁷⁾ Langobardské lenní právo připojuje sice tento následek pouze k opomenuté žádosti o investituru po smrti lenního pána.⁸⁾ Byl-li dřívější císař všech svých práv výsostních aktem revolučním zbaven, musí se to právnicky smrti rovnati. Z povahy tohoto aktu plyne, že o něm nemůže být rozhodováno na nějakém lenním soudě, jak to někdy výklad lenního práva pro zbavení léna žádal.

Po válkách napoleonských bývali manové, jichž léna při zemské purifikaci změnám připadla, zvláštními svolávacími patenty (Vorfürungspatente) vyzýváni, aby do určité doby své lenní povinnosti vyhověli, jinak že jejich léna propadnou.⁹⁾ Patenty tyto měly v přední řadě úkol evidenční. Nebyloť známo, kolik těchto lén je. Také jich vůbec nebylo potřeba.¹⁰⁾ Dnes jde jen o léno německých rytířů, kteří sami měli povinnost, aby vzhledem ku změněné státoprávní situaci, měli-li za to, že léno ještě trvá, u československého státu o udělení investitury do roka a dne zažádali.

Kdyby se však k této stránce ani nehledělo a kdyby i léno německého řádu v území československé republiky nadále potrvati mělo, jisto je, že stav tento za změněných politických poměrů nemohl by se na dlouho zachovati. I stát náš musil by přistoupiti k alodialisaci léna německých rytířů. Při tom ovšem naskytly by se otázky, které by bylo zároveň řešiti. Když císař František řád německých rytířů obnovil, stanovil jisté zásady, podle kterých měl řád sám své stanovy pozměniti. Za dnešních poměrů měl by to řád v dohodě se státem učiniti i dnes. Změna musila by se týkati vnitřního jeho složení. Doba rytířů jistě již

⁶⁾ *Beseler*, System des gemeinen deutschen Privatrechts, II., 736, *Kremer*, I., 68.

⁷⁾ *Kremer*, II., 223.

⁸⁾ *L. c.*, 223.

⁹⁾ Patenty z 29./5. 1816, č. 1247 sb. z. s. a 6./7. 1820 č. 1672 sb. z. s., pak patent 26./1. 1808 pro Čechy.

¹⁰⁾ *Kremer*, II., 224.

není dobou dnešní. Sídla bývalých rytířů vidíme dnes v rozvalinách. Jejich hodnost je dnes jen prázdný titul, a také ten titul byl v našem státě zrušen. Kdyby zůstal německý řád v dnešním svém složení, nemohly by profesními rytíři býti jiné osoby než cizinci a sice poněvadž mají býti z německé krve, němečtí cizozemci. Takový řád nemůže stát ve svém území trpěti. Řád musil by tedy strážiti se sebe tuto starou rytířskou přítěž. Věc má ovšem také stránku mezinárodní. Řád má své nemovitosti a své členy v Rakousku, Jugoslavii a Italii. Bylo by tedy vhodné, aby se věc řešila ve všech státech jednotnou shodou, a teprve kdyby ji nebylo možno docíliti, rozděleně. Řád, kdyby měl jako torso zůstat v jednotlivých státech, musil by se organisovati na národně-politickém základě. Musil by v každém státě tvořiti samostatné těleso. Rytíři musili by odpadnouti a jeho členové musili by býti příslušníky československé republiky. Ač ani dnes není doba středověkých řádů a takovými jsou jistě všechny řády církevní, snad za takového složení mohl by se řád ještě dále v republice trpěti. Kdyby takovou změnu provedl ve svém složení, mohlo by se pak mluvit o allodialisaci. Nebylo by jistě na místě, aby ji stát provedl zdarma. Za uvolnění lén platily se povždy poplatky. Mám za to, že by se řádu nijak neublížilo, kdyby se mu při allodialisaci vzalo jenom to, co jako sinekury používal rakouský arcivévoda, jsa jeho velmistrem. Jsou to všechny statky a kapitály, kterých užíval a které také v deskových a knihovních vložkách na velmistrovství a německé mistrovství jsou zapsány.

Kdyby se mělo zde jednati o formě, jak by se to které řízení provedlo, musil by to býti po vždy zákon. Zákonem by se vyslovilo, že československý stát zabral dne 28. října 1918 statky a jmění řádu německých rytířů, že všechny užitky od tohoto dne připadají jemu, a že tak nebo onak mají býti dosavadní členové řádu a jeho zřízení odškodněni. Zákonem musila by se také provésti allodialisace řádového jmění a musila by se stanoviti dávka za uvolnění léna, když by řád pozměnil svou organisaci.

Ještě jedno řešení bylo by možno. Stát může zapovědět, aby se do řádu noví členové přijímali. Všechny statky řádové spadly by pak po jich vymření na stát jako odúmrti.

TISKEM • POLITIKY • V PRAZE.
